

Hikmət Babaoğlu
siyasi elmlər doktoru, professor

əvvəlki ötən sayımızda

"Qoçqar" qıpçaq-cığatay ləhçəsində elə qoç deməkdir. Bizim Qoşqar dağı da qoç buynuzunu xatırladığı üçün elə Qoçqar adlanır. Qoşqar şəklində isə fonetik deformasiyaya uğrayaraq düşüb. Elə düz Doğu Türküstanda (Çində) olan Qaşqar şəhəri kimi. Deməli, Qaraquc atlar güclü, iradəli döyüş atları olduqları üçün belə adlandırılıb. Axi qoç həm də döyüş simvoludur. "Qoç kimi kəllə-kəlləyə gəldi" deyimini də elə buradan yaranıb. Bundan başqa, qaraquc uyğun olaraq böyük və güclü mənasında da izah edilə bilər.

Türk mifologiyasında atlar

"Dədə Qorqud dastanı"nda atla bağlı maraqlı məsələlərdən biri də onların mifləşdirilməsidir. Çox maraqlıdır ki, atların belə mifləşdirilməsi "Koroğlu" dastanına qədər gəlib çıxır. Bu vahid süjet atların dənizdən, yaxud deryadan çıxan damazlıq ayğırdan törəməsidir.

"Qam Bөрөнün oğlu Bamsı Beyrək boyu"nda Beyrəyin beşik-kərtməsi Banuçiçəyi almaq üçün Dədə Qorqud elçi gedir. Ancaq qızın qardaşı Dəli Qarcar (əslində isə Qaraca Ər, görünür, Qaraca çoban da bu soydan olmuşdur. Şah çıxarmış türk boylarından biri olan qacar tayfalarının soyu da, bizcə, buradan gəlir) bacısını vermək istəmədiyi üçün Qara ayğırına minib elçiləri qovalayır. Elə bu səhnədə biz dedəmiş Qorqudun da atlarının adını öyrənirik: "Dədə Qorqud göstəgi üzdi, durmadı qaçdı. Dəli Qarcar ardına düşdü. Toqlu başlı Turı (Koroğlunun da atlarından birinin adı Doru idi) ayğır yoruldu. Dədə Qorqud keçir başlı Keçər ayğıra sığradı bindig"

Sonda Dəli Qarcar qılıncına əl atıb Qorqud Atanı vurmaq istəyəndə o, "çalırsan, əlin qırısun" deyir. Qarcarın əli eləcə göyde qalır. Yalnız bundan sonra Dədənin böyüklüyünü anlayaraq bacısını Beyrəyə verməyə razı olur. Sonradan iş elə gətirir ki, Beyrək Bayburd qalasında əsirlikdə saxlanılır. Qaladan qaçan zamang "Baqdı gördi kəndünün dəniz qulunu Boz ayğır bunda otlanub durar". Burada Bamsı Beyrəyin atının dəniz mənşəli olduğu birdirilir. Elə Koroğlunun Aslan paşanın hörmətli qonağına yaxşı at kimi hədiyyə etmək istədiyi qulunların, yeni QıratlaDoruatın da atası dəniz ayğırı idi. Alı kişi ilxını otararkən deryadan bir ayğırın çıxaraq bir madyana yaxınlaşdığını görmüşdü. Təcrübəli ilxıçı məhz bu döldən əmələ gələn qulunların əla at olacağını bilirdi. Deməli, VII əsrdə də, XVII əsrdə də atlarla bağlı inanc eyni idi. Əlbəttə, VII əsr şərtidir. Biz bunu lap b.e.ə. VII əsrdə də deyə bilərik. Çünki "Də-

də Qorqud dastanı"nda təsvir olunan hadisələrin kökü e.ə. VII əsrdən də qədimlərə söykənir.

Yunan mifologiyasında atlar

Hesab edirik ki, elə buradaca qədim yunan mifologiyasında da

Zevsin oğlu Persey meduzaya bənzəyən, lakin ağızından ətrafa iti ayrı və çoxsaylı dişləri çıxan, başında isə tük əvəzinə çoxsaylı ilanlar olan Qorqona adlı qorxunc bir canlıyı öldürür. Okeanda yaşayan bu canlı ölüb suyun dibinə batan zaman onun qanının suya qarışmasından güclü qanadları olan gözəl at yaranır. Bu at Peqas idi. Hesab edirik ki, yunan və türk mifologiyasında yer alan atlar və digər obrazlarla bağlı ciddi elmi-tədqiqat işləri aparılırsa, troyalıların türk olması haqqında iddialar öz təsdiqini tapmış olar. Beləliklə də-türklərin Anadoluda avtohton olması sübuta yetirilə bilər. Hesiod və Apollodor qeyd edirlər ki, hun torpağında sudan doğulmuş cənnət atları qanla tərləyir. Deməli, hunların atları ilə Peqas eyni, mənşəlidir. Qan tərləmələrinin səbəbi isə meduzanın qanından yaranmalarındandır. Bu mifologiyanın tarixi o qədər dərin və elmidir ki, elmi dövriyyədə olan bütün canlıların suda yaranması nəzəriyyəsi (darvinizm) ilə səsleşir. Ən ma-

bir yerdə olması isə buraya tanrıçılıqdakı ikinci müqəddəs komponent su ünsürünü də əlavə etməyimizi diktə edir. Beləliklə, dörd müqəddəs ünsürün –od, su, hava, torpaq komponentlərindən dördü də atın yaradılışında iştirak edir. Nəzərə alsaq ki, qanın rəngi qırmızıdır və odu simvolizə edir, o zaman meduza Qorqonanın adını doğru izah etdiyimizi düşünə bilərik. **Beləliklə, tanrıçılığın dörd müqəddəs ünsürü qanadlı atın yaradılışını təmin edir, meduzanın qanı su ilə qarışır, hava ilə təmas edərək quruya çıxır. Beləliklə də od, su, hava, torpaq müqəddəs dörlüyü tamamlanmış olur. Elə "Koroğlu" dastanında da eyni şey təkrarlanır. "Peqas" sözünü də Bey-qaz, yəni uçan qaz şəklində irəlilə izah etmişdik. Deməli, yunanların atları türklərdən ən azı 2 min il sonra tanınmasını və qanadlı atla bağlı süjetin hunlardan yunanlara keçməsinə və bu hadisədə iştirak edən sözlərin və adların etimoloji mənasının türkçə izah edilməsini nəzərə alaraq deyə bi-**

yaddaşımda da yaşayır və xeyrə yozulurdu. Kim bilir, bəlkə də Babəkin şəhid qanına boyanmış qırmızı parçanı xürrəmilərin bayrağı etməsinin də bir səbəbi bu hadisə, yaxud mifologiyamızda yer alan qan süjeti ilə bağlı idi. Babəkin adı isə Həsən deyil, Əsən idi. Əsən əbədiyaşar deməkdir.

Qan tərləmə məsələsinə son dəfə toxunaraq başqa məsələyə keçək. Biz begemot, yaxud hippopotam kimi tanınan bioloji növə dəniz ayğırı da deyirik! Bu canlının qəribə xüsusiyyətlərindən biri də günəşin altında çox qalan zaman dərilərindən qan rəngində xüsusi maye ifraz etmələridir. Bu maye, bir növ, dəriyi yağlayaraq onu yanmağa qoymur. İndi atların qan tərləməsi hadisəsiylə, dəniz ayğırlarının bu şəkildə tərləməsini qarşılaşdıraq və müqayisə edək. Gəldiyimiz nəticə o olacaq ki, türk genetik yaddaşı sivilizasiyamızın Afrika başlanğıcını hiyfz edib, onu özü ilə Asiyaya və Avropaya daşıyıb, mifləşdirib və mi-

Türk tarixi və mifoloji dünyagörüşündə atlar

Dəli Qarcar qılıncına əl atıb Qorqud Atanı vurmaq istəyəndə o, "çalırsan, əlin qırısun" deyir. Qarcarın əli eləcə göyde qalır. Yalnız bundan sonra Dədənin böyüklüyünü anlayaraq bacısını Beyrəyə verməyə razı olur. Sonradan iş elə gətirir ki, Beyrək Bayburd qalasında əsirlikdə saxlanılır. Qaladan qaçan zamang "Baqdı gördi kəndünün dəniz qulunu Boz ayğır bunda otlanub durar". Burada Bamsı Beyrəyin atının dəniz mənşəli olduğu birdirilir. Elə Koroğlunun Aslan paşanın hörmətli qonağına yaxşı at kimi hədiyyə etmək istədiyi qulunların, yeni QıratlaDoruatın da atası dəniz ayğırı idi. Alı kişi ilxını otararkən deryadan bir ayğırın çıxaraq bir madyana yaxınlaşdığını görmüşdü. Təcrübəli ilxıçı məhz bu döldən əmələ gələn qulunların əla at olacağını bilirdi. Deməli, VII əsrdə də, XVII əsrdə də atlarla bağlı inanc eyni idi

bənzər süjetin mövcud olduğunu qeyd etmək yerinə düşərdi. Çünki yunan mifoloji tarixi ilə türk mifoloji tarixi arasında olduqca çoxlu paralellər var. Mövzumuz atlarla bağlı olduğu üçün biz atlarla bağlı bezi paralelləri təqdim edək. Yunan mifologiyasına görə, dənizdə hippokamp adlı atlar yaşayır. Bu atların başları, sinələri və ön ayaqları ata bənzəyir. Bəldən arxaya doğru isə bu atların arxa hissəsi balığı xatırladır. Quyruğu isə balıq quyruğuna bənzəyir. Bundan başqa, yunan mifologiyasında Peqas (yuxarıda qeyd etdiyimiz Bey-Qas məsələsini xatırlayın) adlandırılan qanadlı at da dənizlə bağlıdır. Əfsanəyə görə,

raqılısı isə odur ki, atların qan tərləməsinə bu gün də söyləyir, ancaq fərqi varmır. Məsələn, deyirik ki, atlar qan-tər içində mənzil başına çatdırar. Görün qan-tərin nə qədər dərin kökləri və əsasları var imiş. E.H.Minns isə qeyd edir ki, skif qəsəbələrində aparılan arxeoloji qazıntılarda meduza Qorqona obrazına çox rast gəlinir. İddia etmək olar ki, Qorqona meduzası burada həyat verən başlanğıcdır. Fikrimizə görə "Qor" kökü tanrıçılıq inancında olan dörd müqəddəs ünsürdə, başlanğıcdan biridir. Qor – od deməkdir və türkcədir. Hesab edirik ki, bu söz elə olduğu kimi də bizdən yunanlara keçib. Onun su ilə

lərik ki, qanadlı atla bağlı süjet yunan mifologiyasına türk mifologiyasından keçib. Belə at isə yunanların özlərinin mifoloji dünyagörüşünün məhsuludur.

Nəhayət, qan tərləmə bir sıra epos və dastanlarımızda və tarixi şəxsiyyətlərimizin həyatı ilə bağlı da xatırlanır və yaxşı əlamət sayılır. Məsələn, xürrəmilərin başçısı Babək körpə olarkən ağlayan zaman anası onun saçlarının dibində tər tumurcuqları yerinə qan tumurcuqları görür. Və bu hadisədən əsla qorxmur. Tam əksinə, bunu oğlunun gələcəkdə böyük adam olacağı ilə əlaqələndirir. Deməli, mifoloji yaddaşımda olan qan süjeti IX əsrdə, elə canlı

foloji at süjeti, qanadlı at yardarkən ondan istifadə edib! Əhsən belə milli etnik yaddaşa və onun yaradıcılıq istedadına. Təqribən 100 min il əvvəlki yaddaşa eramızın 17-ci əsridə yenidən qayıdaraq Qıratın anası olan madyanı begemotla çarpazlaşdırmaq 100 min illik yaddaşın nə qədər canlı olmasından xəbər verir. Ancaq əlbəttə, 17-ci əsrin insanın atın uçağına inandırmaq olmazdı, ona görə də Qıratın qanadları əriməli idi!

Qorqona-türk əlaqələndirilməsinə gəldikdə isə, qeyd etmək lazımdır ki, bu mifoloji süjetin türklərlə bağlı olduğunu sübut edən bir sıra dəlillər var. Şimali Qafqazda, Adigev Respublikasının Ulyap aulunun yaxınlığında 1982-ci ildə arxeoloji qazıntılar aparılan zaman A.M.Leskov aşkar edilmiş skif kurqanından buynuzvari gümüş qab tapır. Bu qabın aşağı hissəsi qanadlı Peqas atı şəklində idi. Sonralar müəyyən edilir ki, bu qab e.ə. V-IV əsrlərə aiddir. Deməli, bir daha belə məlum olur ki, Peqas atı ilə bağlı mifoloji süjet yunanlara türklərdən keçib. Əfsanəyə görə, Peqas atı uçaq olmaz, tanrıların yanına gedər və Zevsin xidmətində olmaqla ona ildırım və şimşək gətirmiş. Diqqət edin, yenə də od, yəni şimşək! Zərdüştlüklə necə də səsleşir. Elə Dədə Qorqudumuzun adındakı "qor" kökü də atəşlə, qorla bağlıdır. "Qut" isə müqəddəs deməkdir. Deməli, Dədə Qorqud adı müqəddəs od mənasını verir. Biz romanda atların kişnəyəndə ildırıma və şahə qalxanda şimşəyə bənzəməsinə də məhz bu mifoloji süjetə söykənərək yazmışıq.

Yaxşı, bəs atlarla bağlı mif yunanlardamı, türklərdəmi daha qədimdir və kimdən kimə keçib? Arxeoloji qazıntılarla sübut olunmuş faktlara görə, Orta Asiya və Qazaxıstanda atlarla türklərin birgə yaşayışının tarixi daha qədimdir. Bu, yunanların atı tanınmasından ən azı iki min il öncəyə gedib çıxır. Bu isə deməyə əsas verir ki, türklərdəki at mifi daha qədimdir və yunanlara türklərdən keçib.

(davamı gələn sayımızda)